

проект

**КОНЦЕПЦІЯ
ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ НА 2018 - 2028 РОКИ,
СПРЯМОВАНОЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ
І ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ
В УСІХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ, СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ
ЦІЛІСНОСТІ КУЛЬТУРИ**

Вступ

Указом Президента України від 31 травня 2018 р. № 156 визнано за необхідне вжиття невідкладних заходів щодо зміцнення державного статусу української мови та створення єдиного культурного простору України.

З цією метою Кабінету Міністрів України доручено розробити та затвердити державну цільову програму на 2018 - 2028 роки, спрямовану на забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, створення єдиного культурного простору України та збереження цілісності культури, передбачивши, зокрема, заходи щодо:

зміцнення державного статусу української мови, вироблення дієвих механізмів її захисту та розвитку;

забезпечення додержання посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування вимог закону щодо

обов'язковості використання державної мови під час виконання своїх посадових обов'язків, недопущення її дискримінації;

розвитку національної словникової бази та забезпечення вільного доступу до неї користувачів;

покращення якості викладання державної мови в закладах освіти, сприяння вивченню української мови іноземцями, розробці дистанційних та онлайн-курсів з вивчення української мови, запровадження в установленому порядку сертифікаційного іспиту з української мови для осіб, які подають клопотання про прийняття до громадянства України;

забезпечення підтримки та популяризації української мови за кордоном; підтримки інновацій, нових знань та розвитку сучасних культурних індустрій, покращення якості україномовного культурного продукту на телебаченні, радіо, у кіно- та відеомережі, забезпечення доступу глядачів до кращих творів європейської та світової кінематографії, зокрема стимулювання дублювання українською мовою творів класики світового кінематографу;

проведення конкурсів на створення інформаційної, у тому числі медійної, україномовної продукції для дітей;

запровадження освітніх теле- та радіопрограм, відкритих електронних курсів з української історії та культури;

подальшої підтримки книговидавничої справи в Україні, зокрема видання "книг українською мовою, підвищення конкурентоспроможності української книжкової продукції як на вітчизняному книжковому ринку, так і за межами України;

заохочення молоді до вивчення, навчання та спілкування українською мовою, запровадження та реалізації відповідних проектів;

створення умов для забезпечення реалізації громадянами права на одержання інформації українською мовою, в тому числі через друковані засоби масової інформації (пресу), рекламу, розширення україномовного інформаційного простору, у тому числі за кордоном;

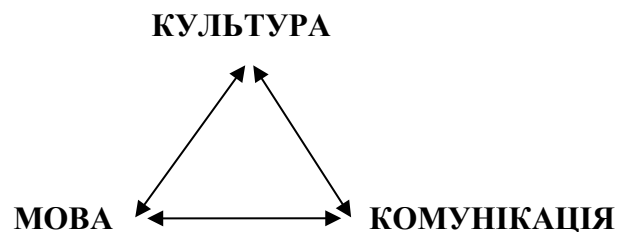
збереження культурної спадщини як основи національної культури та розширення доступу до неї громадян;

підтримки культурного розмаїття, розвитку міжнародного культурного співробітництва, інтеграції української культури у світовий культурний простір;

розвитку комп'ютерного забезпечення українською мовою, зокрема відповідного програмного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій.

1.

Аналіз змісту зазначеного Указу Президента України в контексті розвитку світового інформаційного простору та суспільства знань свідчить про значні зрушення у застосуванні механізмів природної мови в розвиткові сучасної мережевої цивілізації. Справді, мова є необхідним компонентом базового трикутника будь-якої світової культури:

Досі в історії невідомі прецеденти, коли б мова руйнувалася, а пов'язана з нею цивілізація залишалася. Проте слід зазначити, що при переході до мережецентричної фази еволюції цивілізаційна роль природної людської мови докорінним чином змінюється. Адже Всесвітня Мережа вже перетворилася на середовище, де розігрується когнітивно-комунікативний сценарій розвитку цивілізації. Економіка, заснована на знаннях, і так звана «цифрова економіка» вимагають колосальних обсягів нової науково-технічної, бізнесової, оперативної та іншої інформації, виробництво якої також включено в загальний когнітивно-комунікативний процес і яка у своїй найважливішій, концептуальній

частині представлена саме структурами природної мови. За даними відомої фірми IDC ще в 2011 році загальний світовий обсяг створених і реплікованих людством даних склав більше 1,8 зеттабайт (18 трильйонів Гб). За прогнозами цієї ж фірми, обсяг даних на планеті буде, як мінімум, подвоюватися кожні два роки до 2020 року, а надалі цей темп ще більше зростатиме. Якщо зазначений тренд вважати справедливим – а на сьогодні немає серйозних підстав сумніватися в ньому, то вже зараз обсяг світових, адаптованих Мережею даних, перевищив величину 10^{14} , а можливо – і 10^{15} Гб.

Однак виникають цілком обґрунтовані сумніви, що такі великі обсяги інформації можуть бути ефективно оброблені, а головне – адекватно сприйняті й усвідомлені їхніми реципієнтами-адресатами в реальному часі сучасного буття. Експоненційне зростання інформації не супроводжується адекватним зростанням людських можливостей щодо її засвоєння, а тим більш ефективного використання.

Виникає головне протиріччя сучасної епохи: закон еволюції вимагає зростання обсягів інформації, що виробляється і сприймається людством, а суспільство, розглядуване як сума індивідів і відносин між ними, внаслідок особливостей людської природи, не в змозі належним чином скористатися цими обсягами і змушене обмежувати їх виробництво, обробку і використання. Еволюція нібито сама «вмикає» механізми свого гальмування, які іноді виявляються в досить драматичних формах. Все більшої популярності набувають катастрофічні сценарії розвитку цивілізації, гіпотези технологічної сингулярності та ін.

Зазначені особливості сучасного етапу розвитку Мережі поставили проблему створення інструментів, заснованих на принципах штучного інтелекту, здатних перебрати на себе значну частину функцій основного когнітивного тракту людини. Таким чином проблема інтелектуалізації Мережі впевнено пересунулася на передній план актуальності. А серед багатьох аспектів інтелектуалізації особливо виділяється мова.

2.

Дійсно, на сьогодні вже цілком очевидно, що лінгвістичне забезпечення Мережі відіграє роль провідного чинника і основного інтерфейсу, що забезпечує взаємодію Людини з Мережею і Людини з Людиною через Мережу. **Набуває все більшої актуальності проблема інтеграції ідей і технологій віртуалізації, великих даних та інтелектуалізації, головним чином, через механізми природної мови.** Проте особливість лінгвістичних засобів полягає в тому, що **мови існують лише у формі окремих національних мов**, носії яких, маючи фахову підготовку в галузі лінгвістичних технологій, власне, і здатні розробляти мовно-інформаційні компоненти програмного забезпечення на належному рівні та прийнятної якості. Основою такого роду розробок є добре кодифіковані, анотовані та репрезентативні моделі і масиви лінгвістичних даних, що представляють всі (в ідеалі) аспекти функціонування тієї чи іншої мови – як у когнітивному, так і в комунікативному плані. Такими засобами служать лексикографічні середовища та лексикографічні агенти, а також лінгвістичні корпуси, які оперують великими цифровими масивами лінгвістично кваліфікованих і анотованих текстів.

Таким чином, у мережецентричному світі природна людська мова стає не тільки і не стільки гуманітарним, скільки і насамперед технологічним чинником, так що технологічний статус мови значною мірою визначатиме характер розвитку цифрової мережецентричної цивілізації у найближчий період, а разом із цим – і ієрархію мов, яка демонструватиме спроможність тієї чи іншої національної мови до успішної конкуренції серед усього кола світових мов.

Слід відзначити високу наукоємність зазначених інструментів, за допомогою яких тільки й можливе проведення сучасних лінгвістичних досліджень та розроблення вискоелективних мовно-інформаційних застосувань (додатків). Отже, кожне національне мовознавство опиняється перед своєрідним викликом: або створити необхідну гаму інтелектуальних

артефактів, орієнтованих на відповідну мову, або приректи її на занепад у цифровому мережевому світі.

3.

З викладеного однозначно випливає, що без створення сучасної системи національних лінгвістичних ресурсів та національної лінгвістичної інфраструктури ефективний розвиток мережецентричного суспільства та економіки знань в Україні неможливий. Сформульовані в такий спосіб задачі зараз перетворилися на серйозні виклики національній та інформаційній безпеці держави.

Необхідно зазначити, що науково-дослідні роботи в зазначених напрямках в Україні ведуться, хоча й розрізнено, фрагментарно і без належної координації. Створені в деяких наукових осередках інформаційно-комп'ютерні засоби лінгвістичного дослідження (лінгвістичні корпуси, віртуальні системи професійної взаємодії, засоби концептуалізації та аналізу лінгвістичних даних тощо) не стали надбанням усього загалу користувачів й застосовуються лише локально. Сказане значно знижує ефективність досліджень і розробок у галузі створення й застосування інтелектуальних мовно-інформаційних артефактів.

Потребує нових і цілеспрямованих зусиль проблема підготовки сучасних кадрів найвищої кваліфікації з різних ділянок інформаційно-лінгвістичної технології, спроможних ставити й розв'язувати найскладніші й найактуальніші задачі у галузі сучасних засобів інтелектуального опрацювання інформації.

Отже, на перший план зараз висувається проблема консолідації зусиль лінгвістів, інформатиків, фахівців у галузі штучного інтелекту, спеціалістів з різних предметних галузей на ниві створення сучасної системи мовно-інформаційних ресурсів, спроможної забезпечити необхідну інформаційно-технологічну підтримку на шляху України до мережецентричного суспільства знань.

4.

Досягнення цілей, сформульованих в Указі Президента України від 31 травня 2018 р. № 156, вимагає певної конкретизації та формулювання принципів, на яких ґрунтуватиметься розроблення відповідної державної цільової програми. Серед засадничих настанов у цій галузі необхідно в першу чергу відзначити такі:

1. Створення системи національних лінгвістичних ресурсів та національної лінгвістичної інфраструктури України слід на державному рівні визначити найважливішим науковим завданням, яке має безпосередній вплив на проблематику національної та інформаційної безпеки держави і повинно скласти науково-технічну основу безумовного виконання Указу Президента України від 31 травня 2018 р. № 156.

2. Зважаючи на обмежені фінансові, матеріально-технічні та кадрові можливості України, та виходячи з необхідності прискореного розвитку системи національних лінгвістичних ресурсів та національної лінгвістичної інфраструктури шляхом консолідації наявного науково-технологічного потенціалу необхідно започаткувати:

2.1. заснування **системи професійної взаємодії у галузі інтелектуальних лінгвістичних засобів – «Всеукраїнського лінгвістичного діалогу»** як розподіленої мережевої системи сучасних віртуалізованих інструментів лінгвістичного дослідження, лінгвістичних ресурсів та лінгвістичної інфраструктури, яка дозволить шляхом виділення відносно невеликих фінансових коштів забезпечити піднесення на якісно новий рівень української лінгвістичної технології та прикладної лінгвістики, теорії і практики штучного інтелекту, їхньої практичної результативності та ефективної інтеграції до загальноєвропейського і світового інформаційно-лінгвістичного простору. З метою координації відповідних робіт необхідно створити на засадах трансдисциплінарності Міжвідомчу раду «Всеукраїнський лінгвістичний діалог», визначивши базовою установою цієї Ради Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України.

2.2. створення загальнонаціонального репозиторію національних інформаційно-лінгвістичних ресурсів «Всеукраїнського лінгвістичного діалогу» як ядра і центрального елемента національної лінгвістичної інфраструктури України. Зважаючи на масштаби та складність цієї системи, покласти на Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України функцію головної установи з проектування й забезпечення її функціонування та доступу до неї найширшого кола користувачів.

3. Встановити, що:

3.1. До системи національних лінгвістичних ресурсів включатиметься:

- національна словникова база України, а саме:
 - цифрові системи, які подають лексикографічний, граматичний, семантичний, прагматичний, статистичний і т. ін. опис української мови та інших основних мов світу (насамперед тих, що мають міжнародний статус), а також відповідні лінгвістичні корпуси;
 - цифрова система національної термінології та термінографії;
- електронні системи розпізнавання та синтезу природних мов (фонетична та письмова форми), системи фонетично-графічних трансформацій; інтелектуальні людиномашинні інтерфейси, засновані на принципах природної мови;
- інтелектуальні електронні системи семантичної інтерпретації та концептографічного аналізу природномовних текстів, а також засоби лінгвістичної експертизи;
- засоби і технології конвертації (парсингу) паперової лінгвістичної спадщини до цифрової форми;
- системи, засоби і технології електронного навчання української мови;
- методи та цифрові лінгвістичні системи спеціального призначення.

3.2. До системи національної лінгвістичної інфраструктури включатиметься:

- національна лінгвістична мережа як комплекс спеціалізованих програмно-апаратних засобів комунікації між локальними лінгвістичними осередками – суб'єктами системи національних лінгвістичних ресурсів;
- головний репозиторій системи національних лінгвістичних ресурсів в Інституті кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України;
- віртуальні системи професійної взаємодії у лінгвістиці (віртуальні лінгвістичні лабораторії та системи різного призначення);
- комплекс нормативно-програмних засобів для забезпечення функціонування та мережевої взаємодії учасників «Всеукраїнського лінгвістичного діалогу».

4. З метою фінансового забезпечення науково-організаційних та науково-технічних заходів зі створення системи «Всеукраїнського лінгвістичного діалогу» просити Кабінет Міністрів України утворити бюджетний фонд розвитку української мови в обсязі 100 млн. грн. на рік, починаючи з 2019 року. Науково-методичне забезпечення використання коштів цього фонду покласти на Міжвідомчу раду «Всеукраїнський лінгвістичний діалог», а операційні функції щодо його ефективного використання – на Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Встановити, що розподіл коштів між учасниками робіт зі створення та функціонування «Всеукраїнського лінгвістичного діалогу» затверджується спільним рішенням МОНУ, НАНУ та НАПНУ за поданням Міжвідомчої ради перед початком кожного планового року та здійснюється Українським мовно-інформаційним фондом НАН України за договорами між виконавцями відповідних робіт.

5. Міжвідомчій «Всеукраїнський лінгвістичний діалог» визначити порядок формування, використання та розвитку системи національних лінгвістичних ресурсів та національної лінгвістичної інфраструктури України.

6. З метою підготовки кадрів найвищої кваліфікації з прикладної та математичної лінгвістики (докторів і кандидатів фізико-математичних, технічних та філологічних наук):

6.1. Відкрити докторантуру та аспірантуру у провідних університетах та наукових установах України з цієї тематики. Міжвідомчій раді «Всеукраїнський лінгвістичний діалог» у місячний термін підготувати та подати на затвердження МОН України пропозиції з цього питання.

6.2. Створити при Міжвідомчому центрі когнітивної та прикладної лінгвістики Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України Спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів фізико-математичних, технічних та філологічних наук зі спеціальності 10.02.21 «Прикладна та математична лінгвістика».

7. В обов'язки Міжвідомчої ради «Всеукраїнський лінгвістичний діалог» включити підготовку та подання Президентові України та Кабінету Міністрів України щорічних звітів про хід виконання Указу Президента України від 31 травня 2018 року № 156.

5.

З урахуванням викладеного вимальовуються такі головні напрями Державної цільової програми на 2018 – 2028 роки:

1. Наука та освіта. Наукові дослідження та розробки у галузі сучасних інтелектуальних лінгвістичних технологій та систем. Електронне навчання української мови.

2. Онлайнові загальнодоступні українськомовні лінгвістичні ресурси, освітні курси та системи.

3. Мова державної системи та законодавства. Лінгвістична експертиза нормативно-правової бази України;

4. Мовні аспекти українського мистецтва;

5. Мова мас-медіа та соціальних комунікацій. Гармонізація мовного простору України.

6. Громадські акції, пов'язані із застосуванням української мови;

7. Всеукраїнська онлайн-довідкова служба з української мови;

8. Заходи, засоби та процеси інтеграції України до світового мовно-інформаційного простору;
9. Спеціальні аспекти застосування мов;
10. Системні відношення та фундаментальні аспекти еволюції в тріаді «Інформація–Мова–Інтелект».

Необхідно зазначити, що більшість заходів Державної цільової програми (див. Додаток № 1) стосуватиметься одночасно декількох з вищезазначених напрямів.

Заключні положення

Зважаючи на стрімку, майже непередбачувану еволюцію сучасного світу, та необхідність на сучасному цивілізаційному зламі докорінного зміцнення основ державно-національного устрою України, її національної та інформаційної безпеки, «Всеукраїнський лінгвістичний діалог», який являтиме собою загальнодержавну систему, що забезпечує створення та впровадження в державну й суспільну практику комплексу національних лінгвістичних ресурсів та національної лінгвістичної інфраструктури, стане потужним чинником суспільної консолідації, утвердження гуманітарного і технологічного статусу української мови на рівні модерних викликів.

Міністр освіти і науки
України

Л. М. ГРИНЕВИЧ

Президент Національної
академії наук України

Б. Є. ПАТОН

Президент Національної
академії педагогічних
наук України

В. Г. КРЕМЕНЬ